

## XX СТОЛІТТЯ ПОЧИНАЄТЬСЯ

*Рец. на: Ревегук В.Я. Полтавщина в переддень Української революції 1900 – 1916 рр. – Полтава, 2010. – 289 с.*

Монографія В. Я. Ревегука, відомого дослідника Полтавщини, висвітлює один з найцікавіших періодів історії нашого краю – переддень Української національно – демократичної революції 1917 – 1921 років. Вітчизняні дослідження за останні десятиріччя поповнились цілою низкою праць з періоду національно – демократичної революції XX століття. Вийшли з друку десятки томів документальних матеріалів, які раніше зберігались в архівах КДБ, що дало можливість широкому загалу краще зрозуміти події цього буремного періоду вітчизняної історії.

Але досліджуючи національно – демократичну революцію 1917 – 1921 років поза увагою авторів, часто – густо залишаються її передумови, викликані суспільно – політичними та економічними подіями початку XX століття. Одним з перших, за останні десять років, доробків якій висвітлює найважливіші аспекти з життя Полтавщини напередодні революції 1917 – 1921 років стала праця В. Ревегука.

У своїй роботі автор значну увагу приділяє соціально – економічному становищу Полтавщини. Він цілком справедливо вважає, що на початок XX століття губернія залишалась аграрною. Але в деяких районах краю виникали розвинені промислові центри. Найбільшим з таких центрів у цей період був Кременчук. Зростанню промислового виробництва, на думку автора, сприяло залізничне будівництво. В переддень революції регіон посідав перше місце в Україні по виробництву борошномельної промисловості та четверте з виробництва цукру. Проте, як цілком слушно зауважує В. Ревегук, розвиток капіталізму не привів до виникнення національної буржуазії.

Важливе місце в монографії відведено становищу селянства. Так автор наголошує, що селянство Полтавщини перебувало в гіршому становищі в порівнянні з іншими губерніями України. Відсталість у сільському господарстві призводило до переважання екстенсивних форм обробітку землі. В наслідок буржуазних реформ середини XIX століття на селі

спостерігався процес майнового розшарування суспільства. Станом на 1910 рік більше 70 % селян були малоземельними, або взагалі не мали орної землі.

Аналізуючи стан народної освіти В. Ревегук відзначає зміни на краще в цій галузі, але наголошує на відсутності вищих навчальних закладів на теренах губернії. В першу чергу покращення в галузі освіти були викликані розвитком земських шкіл. Разом із світськими невпинно зростала і чисельність церковно – парафіяльних шкіл, які, на думку автора, були одним із засобів насадження серед народу релігійно – монархічної ідеології. З такою точкою зору В. Ревегука важко не погодиться.

На теренах Полтавщини в переддень революції зростає чисельність середніх навчальних закладів, до яких на той час відносили гімназії та комерційні училища. В той же час продовжував існувати військовий навчальний заклад – Петровський кадетський корпус, збудований за наказом Миколи I.

Звертаючи увагу на суспільно – політичну ситуацію в Україні на початку XX століття, автор наголошує, що вже наприкінці XIX століття Полтава стала одним із центрів загальноросійського та українського революційного руху. Цьому, на думку дослідника, сприяла та обставина, що Полтавщина була місцем заслання противників російського самодержавства, яким заборонялось проживати у великих університетських та промислових центрах. На початок XX століття на території губернії перебували під наглядом поліції один із засновників петербурзького Союзу боротьби за звільнення робітничого класу Л. Мартов (справжнє прізвище Цедербаум), теоретик кооперативного руху в Російській імперії М. Туган – Барановський, Олександр та Софія Русови та інші. Полтавщина, як підкреслює автор, була також одним із центрів сіоністського руху. В Полтаві, за твердженням В. Ревегука, відбулось створення Єврейської Соціал-Демократичної Робітничої Партії Паолей – Сіон.

В. Ревегук дає змістовний аналіз створення та діяльності на теренах губернії “вільних гро-

мад” Револуційної української партії. Виникнення осередків РУП на Полтавщині на думку автора було зумовлено тим, що тут „існували давні волелюбні традиції, а міста і села зберігали національне обличчя”. Значну увагу дослідник приділяє „Українській громаді”, яка виникла у Полтавській духовній семінарії. На чолі цієї організації були С. Петлюра та М. Гмиря. До цієї громади, яка згодом трансформувалась у місцевий осередок РУП, також належали І. Рудичів, П. Понятенко, К. Шаревський, О. Мишта, М. Русов та інші.

Не зважаючи на те, що на той час губернський центр не являвся університетським містом, саме в Полтаві у червні 1901 року відбувся студентський з’їзд, під час якого була проведена перша партійна конференція РУП. В діяльності цієї конференції брали участь С. Петлюра, Д. Антонович, А. Жук, Б. Мартос, М. Кохановський, В. Андрієвський. Крім Полтавського осередку РУП, наголошує автор, партійні осередки існували також у Лубнах, Прилуках, Кобеляках, Лохвицькому повіті.

Свою агітаційну діяльність учасники РУП проводили серед учнівської молоді та селянства. В. Ревегук доводить, що найбільшу частку нелегальних видань, які поширювались серед сільського населення протягом 1901 – 1902 рр., становили видання РУП. Найбільшою популярністю серед населення користувалась брошура «Дядько Дмитро». Така пропаганда, пов’язана з тяжким матеріальним становищем селянства, а також не врожай 1902 року, призвели до селянських виступів, що дістали широкий резонанс по всій Російській імперії. Дослідник дає глибокий аналіз бунтів, для придушення яких влада змушена була застосувати військові формування.

Ситуація, що існувала у тогочасному суспільстві вимагала кардинальних змін. У грудні 1904 року Полтавське губернське земство, очолюване Ф. Лизогубом, звернулось до уряду з дуже обережною пропозицією політичних змін. Автор підкреслює, що гласні Полтавського земства із острахом чекали на негативну реакцію з боку уряду, але їх вимоги залишились без розгляду.

Початок демократичної революції 1905 – 1907 рр. в Російській імперії, “кровава неділя” 9 січня 1905 року, тісно пов’язана з ім’ям уродженця Полтавщини Г. Гапоном.

Проаналізувавши його життєвий шлях В. Ревегук стверджує, що хоча Г. Гапон не перечував і не цурався свого українського походження, але ніколи не вважав себе національно – свідомим українцем, був байдужим до української справи.

На Полтавщині, за твердженням автора, страйки розпочались у лютому 1905 року, проте вони не мали політичного характеру. Так виступи працівників проходили під соціальним гаслами введення восьмигодинного робочого дня та підвищення заробітної плати. Серед навчальних закладів перші заворушення виникли у фельдшерській школі, проте дослідник зауважує, що вимоги учнів були пов’язані з демократизації освіти та ввічливого поведіння з боку адміністрації. Розгортання революційної ситуації восени 1905 року призвело до страйку полтавських залізничників, що обумовило майже повну ізоляцію міста.

Не оминає своєю увагою автор і хвилю єврейських погромів, що пройшли в жовтні 1905 року майже по всій території губернії. Натхненниками таких погромів виступали чорносотенні організації. На думку В. Ревегука, ініціатором чорносотенного руху виступало дворянство, яке сподівалось зберегти свої станові привілеї, а активними учасниками виступали міські крамарі, що намагалися в такий спосіб позбутися небажаної конкуренції з боку єврейської буржуазії. Наслідком цих подій, за твердженням дослідника стало наростання репресій проти антиурядових виступів. В якості прикладу він наводить судовий процес над учасниками «Лубенської республіки», що створили дружину самооборони, з метою не допущення погромів у місті Лубни. За це двох керівників таких загонів після придушення революції було засуджено до страти.

Револуційні події знайшли своє відображення і на селі. Головним змістом селянської боротьби, за визначенням автора, було справедливе розв’язання земельного питання, шляхом зрівняльного розподілу землі. В. Ревегук зауважує, що найбільш активною соціальною групою селянства під час революції 1905 – 1907 рр. була сільська біднота, а основною формою їх боротьби були страйки, які поділялися на пасивні (селяни відмовлялися найматись до поміщиків на існуючих умовах оплати праці) та активні (селяни забороняли найматись на роботу представників інших місцевостей під загрозою застосування



фізичної сили).

Автор детально описує події Сорочинської трагедії, які відбувались у листопаді – грудні 1905 р. в с. Великі Сорочинці. Обставини розправи урядового карального загону на чолі з Ф. Філоновим над селянами, викликали широкий суспільний резонанс у Російській імперії, завдяки обуренню і протестам прогресивної громадськості. Зважаючи на масові виступи селян Полтавська губернія 28 листопада 1905 року була оголошена на становищі посиленої охорони, що за словами автора, мало чим відрізнявся від військового стану. Але, не дивлячись на такі жорсткі міри селянські виступи поширювались на значну територію губернії. Наприкінці 1905 року вони охопили Миргородський, Лубенський, Кобеляцький, Костянтиноградський та інші повіти.

Суспільно – політична ситуація на Полтавщині не змінилась і на початку 1906 року. 18 березня 1906 року губернія була виділена в особливий військовий район. Проте автор зауважує, що налякані розмахом селянського руху поміщики почали вдаватись до самозахисту, наймаючи для охорони своїх маєтків козаків, які зарекомендували себе основною каральною силою в боротьбі з українським селянством. Але такі дії призвели до несподіваного ефекту – козаки звільнившись від опіки офіцерів перетворились на зграю мародерів. Як справедливо зазначає В. Ревеуга, скоро поміщики почали боятись своєї охорони більше ніж селян.

Аналізуючи діяльність Української трудової громади на чолі із селянином Полтавської губернії Є. А. Сайко, яка існувала в другій Державній Думі Російської імперії, дослідник відзначає, що депутати наголошували на історичних правах українського народу на повернення своєї власної землі. Таким чином, на думку автора, вирішення земельного питання, в діяльності цієї фракції, було тісно пов'язане з вимогою надання автономії України.

Можна погодитись з думкою автора про те, що в процесі революційної боротьби зростала самосвідомість селянства Полтавщини. Не останню роль у зростанні самосвідомості селянства відігравали Селянські спілки. В. Ревеуга відзначає, що значну роль у пропаганді створення таких спілок відіграла газета конституційних демократів “Полтавщина”, яка на початку листопада 1905 року

опублікувала листівку під назвою “Про утворення Селянської спілки в Полтавській губернії”. Автор зауважує, що цей варіант програми не містив вимоги скликання Всеросійських Установчих зборів.

Поширення Селянських спілок, які були не підконтрольні владі, викликало занепокоєння уряду. Аналізуючи створення та діяльність таких спілок на території Полтавської губернії, дослідник цілком слушно наголошує, що спроби об'єднання сільських осередків Спілки були створені у Кобеляцькому, Лохвицькому та Миргородському повітах. Важко не погодитись з твердженням В. Ревеуга, що через репресії влади розгорнути роботу по консолідації селянства для боротьби з самодержавством і відстоюванні професійно – класових інтересів своїх членів Спілки не встигли.

Розглядаючи питання діяльності політичних партій в період революції 1905 – 1907 рр. дослідник значну увагу концентрує на діяльності РУП, яка напередодні революції розкололась на Українську соціал – демократичну спілку, що була автономною частиною російської соціал – демократичної партії, та Українську соціал – демократичну робітничу партію (УСДРП).

Порівнюючи тактику УСДРП та есерів при вирішенні селянського питання, автор наголошує, що практика індивідуального терору та заклики до пограбування та нищення поміщицьких маєтків, яку пропагували соціалісти – революціонери, знаходила підтримку лише серед селянської голоти, що хотіла на цьому хоч якось пожитися. УСДРП в свою чергу закликала селянство до пролетарських методів боротьби – страйків та бойкотів. На кінець 1906 року партійні осередки УСДРП залишилися лише Полтавському, Миргородському, Лохвицькому та Роменському повітах.

На нашу думку, цілком слушним є висновок В. Ревеуга, про те, що тимчасове згортання діяльності УСДРП було обумовлено не лише репресіями з боку царської влади, а й відсутністю досвідчених кадрів, в першу чергу агітаторів.

Не оминає своєю увагою дослідник і діяльність на теренах Полтавщини РСДРП, зазначаючи, що соціальну базу партії, за відсутності значних промислових центрів на Полтавщині, становили в основному кустарі та ремісники.

Автор наголошує, що українські політичні партії, за виключенням Української демократично – радикальної партії бойкотували участь у виборах до першої Державної Думи. Даючи оцінку спробам вирішити аграрне питання, В. Ревегук підкреслює, що його розв’язання тісно пов’язувалось із здобуттям українським народом політичних прав.

Аналізуючи результати виборів до другої Державної Думи, в яких, взяли участь українські соціалістичні партії в блоці з іншими загальноросійськими демократичними та революційними партіями, автор наголошує, що низький результат пов’язаний слабкими зв’язками політичних партій з рядовими виборцями та відсутністю досвіду політичної боротьби.

Цілком слушно, дослідник називає пишні уроцистості з нагоди двохсотріччя Полтавської битви, приводом для розпалювання великодержавних амбіцій з метою затушувати в народі спогади про ганебну поразку у війні з Японією. В. Ревегук наголошує, що для участі у святкуванні були запрошені чисельні делегації шовіністичних партій та організації з усієї Російської імперії.

Розглядаючи столипінську аграрну реформу автор відмічає, що селянам було важко ламати свою психологію і переходити до самостійного господарювання, яке передбачало наявності хоча б мінімуму агрономічних знань і підприємницького хисту. Важко не погодитись з такою точкою зору, а також з твердженням про те, що, не зважаючи на всі недоліки в реалізації, ця реформа була безумовно прогресивним явищем. Реформа сприя-

ла розвитку капіталізму в сільському господарстві, запровадженні прогресивних методів обробітку землі, використанні новітньої сільськогосподарської техніки, що призвело до збільшення врожайності зернових культур. Разом з тим, В. Ревегук зауважує, що не дивлячись на успіх реформи, земельне питання на Полтавщині, як і в цілому по Україні, залишилось не розв’язаним.

Посилення політичних репресій проти українських партій та організацій, які відповідно до урядової політики П. Столипінна були віднесені до “инородческих” призвело до часткового згортання національного руху. Проте автор наголошує, що новий поштовх у розвитку українського національного руху був спричинений діяльністю утвореного у 1908 році Товариства Українських поступців, яке стало координуючим центром українських політичних партій та громадських організацій. Зі свого боку ми не можемо погодитись з такою оцінкою ТУП, поділяючи точку зору В. Стрільця, що ТУП був новою версією Загальної безпартійної організації.

Монографія містить ряд біографічних відомостей про учасників суспільно – політичного та громадського руху, уродженців Полтавщини. Ознайомлення з нею дасть можливість чітко зрозуміти основні причини Української національно – демократичної революції 1917 – 1921 років. Написана доступною мовою, книга буде цікавою не лише вченим – історикам, а й усім хто цікавиться долею рідного краю.

